

EVO TKO JE ZAISTA BIO ENVER ČOLAKOVIĆ

Pitam ljevičare: Zašto vam on smeta, a ne smetaju vam Cesarić, Krklec, Gavella...?

Miljenko Jergović

Ne znam koji su motivi predlagača - a taj je, izgleda, Milan Bandić - da se jedan zagrebački park, ustvari parkić, nazove imenom Envera Čolakovića

. Ali ne vjerujem da je gospon gradonačelnik ikad čitao Čolakovićev najpoznatiji roman "Legenda o Ali-paši". Kako on, tako ni bilo tko u upravi grada. I to je ono što je zajedničko predlagaču i onima koji su se prijedlogu žestoko usprotivili, nalazeći u Čolakoviću isključivo kulturnog atašea Nezavisne Države Hrvatske, u Budimpešti 1944. Čini se da su se saznanja predlagača, kao i saznanja njegovih osporavatelja, skandaliziranih nad sadržinom prijedloga, zasnivala i zaustavila u onom što se nabrzinu moglo pročitati na Wikipediji.

Na hrvatskoj, proustaškoj inačici ove internetske antienciklopedije, tako piše da je Čolaković bio “hrvatski i mađarski pjesnik, dramaturg, esejist, pisac proznih djela, romana, novela, dnevnika i slično”, dok je u natuknici bosanske Wikipedije, nadahnutoj bošnjačkom nacionalnom i nacionalističkom ideologijom, zapisano da je Čolaković “bosanskohercegovački prozaik, pjesnik i prevodilac”, pisac eseja “u kojima se borio za dobrobit Bošnjaka”, a “najpoznatiji po svom romanu ‘Legenda o Ali-paši’ iz 1944, objavljenom na bosanskom jeziku”. Jednima je “i mađarski”, samo da ne bi bio bosanski i bošnjački, dok drugima ne samo da s Hrvatima nema nikakve, osim, možda, boravišne veze, nego je 1944, usred Pavelićeva Zagreba, objavio roman “na bosanskom jeziku”... Valjda po korienskom, tada zapovjedenom i jedinom dopuštenom, pravopisu...

Enver Čolaković rodio se u Budimpešti, od majke Mađarice i oca razvlašćenog bosanskog bega. Od rođenja bilingvalan, školovao se najprije na materinjem, pa na očinjem jeziku, gimnaziju završio u Budimpešti, poslije studirao matematiku i fiziku u Budimpešti i Beogradu, pod stare dane u Zagrebu diplomirao povijest. Treći jezik mu je, u skladu s onodobnim građanskim navadama, bio njemački. Ovo sve vrijedi napominjati, jer određuje te, povratno, ilustrira Čolakovićev ne samo kulturni i nacionalni, nego i svjetonazorski i politički okvir. Bio je vrlo kultiviran, široko zainteresiran i obrazovan pisac, neki naš Sandor Marai, duboke građanske ukorijenjenosti i povremene vrlo kontrolirane folklorne inspiracije. “Legenda o Ali-paši”, koju je pisao dugo, a objavio u nedoba, za njega fatalne 1944. godine, nesumnjivo je, i bez konkurencije, najznačajniji i najdojmljiviji roman objavljen u četiri godine trajanja Nezavisne Države Hrvatske.

Temom sarajevski i šire bosanski, za glavnog junaka ima sirotog hamalina Aliju i prati njegov neravan i proturječan put prema bogatstvu i sreći. Alija je pusta i naivna dobričina, ali Čolakovićev romaneskni okvir nije nimalo naivan, premda je u našim književnostima - a Čolaković, ako ćemo po pravdi, ali i po piščevoj sudbini, pripada i hrvatskoj, i bosanskoj, i bošnjačkoj književnosti - iznimno neobičan i netipičan. Taj okvir unutar kojeg on pripovijeda život i priključenija Alije Lepira on dijeli sa Sandorom Maraijem, svojim mađarskim suvremenikom, a obojica ga baštine od klasika te velike književnosti Gyule Krudyja

.

Kako je “Legenda o Ali-paši” bila dočekana u ustaškim Zagrebu i Sarajevu 1944? Vremena je bilo sasvim dovoljno da se pročita taj osrednje debeli roman, objavljen prije sva tri Andrićeva romana, ali već u čitateljskoj epohi koja je Andrićem bila značajno određena, kako u Sarajevu i Beogradu, tako i u onodobnom Zagrebu u kojem se - usudimo se reći - bolje nego danas znalo pročitati što Andrića čini neusporedivo velikim. Iako je pisao o istoj Bosni i Sarajevu, Čolaković je bio potpuno drukčiji pisac. Ta drukčijost najprije se ticala književnog, a vjerojatno i čitateljskog svjetonazora, iz čega su onda proizlazile stilske osobitosti. Danas je besmisleno uspoređivati

dva odavno dovršena opusa, ali da je Čolakovićeva sudbina bila drukčija, da je politika prema njemu bila milostivija ili da je postojala svijest o tome koliko je "Legenda o Ali-paši" dobar i za našu kulturu značajan roman, pa da je piscu bilo dopušteno dalje da uzore onu brazdu koju je i započeo, zamislivo je da bi Ivo Andrić u Čolakoviću dobio svoga dragocjenog antipoda.

Politikom se nije bavio, niti se za politiku zanimao, ali je po nekoj logici epohe, a onda i u skladu sa svojim književnim pozivom, kao i kompleksnom jezično-kulturno-nacionalnom formacijom, Čolaković bio instinktivni ljevičar. U takvom se društvu kretao, tako je pisao, tako mislio. Bio je elitist, s dubokim i iskrenim klasnim osjećajem. I naravno da, kao ni Márai, nije bio za rata i za šume. Od 1939. živio je u Sarajevu, tu su mu u savezničkom bombardiranju grada poginuli roditelji. Stanovali su u blizini radio-stanice, a ubila ih je ona najfatalnija bomba u povijesti ratnog Sarajeva, koja je pobila puno sklonište ljudi. Od tog užasa bježi natrag u Zagreb i tamo lakomisljeno prihvaća niži diplomatski položaj u rodnom gradu, u Budimpešti. Možete li ga razumjeti? To je bila i jedina povijesna i građanska krivnja Envera Čolakovića. Nedovoljna čak i za kaznu pred revolucionarnim sudom.

Jednaku takvu, toliku ili još i veću povijesnu i građansku odgovornost, kao državni službenici ili dužnosnici, propagandisti režima, urednici i suradnici ustaških glasila, ponijeli su, recimo, i Dobriša Cesarić, Ljubo Babić, Krsto Hegedušić, Sčavko Kolar, Gustav Krklec, i toliki drugi koji ne samo da su nakon rata bili ugledni umjetnici, pisci i kulturni radnici, nego su upamćeni kao ikonične figure hrvatske ljevice. Što je to učinio Enver Čolaković, pa mu se tako dobro pamti nešto što je drugima zaboravljeno? I zašto se, primjerice, po Branku Gavelli može zvati Dramsko kazalište Gavella, a po Čolakoviću se ne bi smio zvati nekakav zapišani donjogradski park, kad je isti doktor Gavella 1942. u Hrvatskom državnom kazalištu u Sarajevu, temeljito očišćenom od svih srpskih, židovskih i komunističkih elemenata, režirao Shakespearovog "Hamleta" i Držićeva "Dunda Maroja", a u Spremnosti i sličnim je glasilima objavljivao pjesničko-esejističke uratke domoljubnog i nacional-romantičnog sadržaja?

Sarajevske su, kao i zagrebačke premijerne priredbe započimale ustaškim pozdravom i uzdignutom desnicom rukom, pa je lako pretpostaviti da je snebljivi velikan morao obaviti i taj skoro pa bi se reklo inicijacijski ceremonijal, što mu je poslije rata zaboravljeno i nitko se nije pitao je li Gavella znao kako je završila Lea Deutsch ili što se dogodilo s Danielom Ozmom i s tisućama sarajevskih Židova. I je li Gavella znao, a naravno da je znao, kako je završio mitropolit dabrobosanski Petar Zimonjić

? Ali zašto bi se onda takva i slična pitanja postavljala oko Envera Čolakovića - a postavljala su se ovih dana - u toj otužnoj, ponižavajućoj parkovskoj aferi, što je započela zato što neki ljevičari zapravo nisu imali pojma tko je Enver Čolaković.

Desničari, pogotovu u nas, imaju pravo da budu nenačitani ignoranti, koje ne zanimaju nikakvi estetski i umjetnički kriteriji, jer je njihova nacionalna ideologija jedini kriterij za kojim bi se trebalo povoditi cjelokupno društvo, uključujući živu kulturu (pod uvjetom, naravno, da živa kultura uopće treba i da postoji). Ljevičari, međutim, nemaju to pravo, pogotovu ako se predstavljaju - a u posljednje dvije-tri godine upravo se tako predstavljaju - kao branitelji autonomije umjetničkog čina i slobode javne riječi. Ne mogu jedni kriteriji vladati za Branka Gavellu, samo zato što se za Gavellu čulo, a drugi za Envera Čolakovića, samo zato što o njemu ne znamo ništa, nismo ga čitali i ne zanima nas. Nakon što se 1945, kao bez duše, vratio iz Budimpešte u Sarajevo, Čolaković je uhićivan, ali niti je optužen, niti mu je suđeno. Umjesto toga je, kao i toliki drugi sumnjivi elementi, doživio potpunu marginalizaciju i to da ostatak života provede negdje u dubokoj sjeni. Radio je kao korektor po izdavačkim kućama, Krleža ga je 1952. uzeo za redaktora u Leksikografskom zavodu, prevodio je s mađarskog i njemačkog, i živio mirnim građanskim i obiteljskim životom u Zagrebu, gdje je oženio Stellu Podvinec

,
bivšu perspektivnu pijanisticu i Stančićevu studenticu, poslijeratnu zagrebačku profesoricu glazbe. Možda je bio i sretan čovjek, iako mu je bilo oduzeto pravo da se ozbiljno bavi književnošću. Umro je u Zagrebu, kolovoza 1976.

Lijepo bi bilo kad bi se moglo ozbiljno porazgovarati o tome treba li u ovome gradu postojati sjećanje na njega. Ali da bi se to moglo, sjećanje na čovjeka moralo bi biti cjelovito, zasnovano na činjenicama iz njegova života, te na njegovoj sudbini, a ne na onome u što u vezi njega vjerujemo.

(Ovaj osvrt gospodina Miljenka Jergovića prenesen je iz zagrebačkog JUTARNJEG LISTA, od 1.5.2018){jcomments on}